
O dvou spojocitoslovcích

I

Slovce „a“ určují naše nejlepší slovníky novověké češtiny, tedy Vášův-Trávníčkův a Příruční slovník České akademie věd a umění, jakožto mluvnický fakt dvojí. Je to podle nich jednak citoslovce – též v podobě dlouženě – „á“ –, a to citoslovce vyjadřující překvapení, uspokojení, bolest, rozmrzelost, podiv, odpor, zápor; Příruční slovník uvádí z Františka Zákreje též doklad, v němž „Áá!“ naznačuje zvukomalebně zívání (nebyl by ostatně uškodil doklad pro další význam tohoto „áá“, totiž z mluvy dětské, v níž hlásková skupina „áá“ znamená jednak fekalie, jednak kálení; v tomto významu přechází pak to slovo někdy i do mluvy osob dospělých, a to jakožto společenský eufemismus). A pak má slovce „a“ ovšem i platnost spojky, a to jednak spojky slučovací mezi větnými členy a celými větami (den a noc; byl jsem tam a mluvil jsem s ním), jednak spojky odporovací (on všechno, a já nic; my se dřeme, a oni si dávají).

To všechno je v dokonalém definičním pořádku. Jenže pro mou rozvízněnou zpytavost zůstává přec jen definiční mezírka, direčka tráplivá a trápená, a kdo ji vykotlal, toť slovce „a“ ve větách, jako:

A to se na to podíváme! – A to by mi byl pořádek! – A to já tak nenechám! – A já se na to vykašlu. – A ona vám na mne jako saň. – A je to zlodějna zlodějská. – A já vám, kluci umazaný, udělám z toho baráku kůlničku na dříví! –

Něco nás nutká, abychom každou z těchto vět opatřili vykřičníkem. Cítíme totiž, že to jsou věty prudkého hnutí duševního, věty emfatické, pathetické. To by nasvědčovalo citoslovečné povaze slovce „a“ v takových větách. Zároveň však povaze takové, že neusoudíme na zvukomalebný

náznak zívání. Čím víc o tom přemýšlíte, tím je to složitější. Ale počkejte, já se toho slovice zeptám přímo, ať poví samo.

Pověz, milé slovice „a“, jsi v takových větách citoslovce? A citoslovcem jsi-li, jakou povahovou ráži máš? Vyjadřuješ překvapení? Ve smyslu: A heleďme se, to já tak nenechám! – ? Vyjadřuješ uspokojení: Zaplať pámbu, to já tak nenechám! – ? Vyjadřuješ rozmrzelost, tedy: To je mi líto, to já tak nenechám! – ? – Projevuješ podiv, tedy: A jeje, to se divím, to já tak nenechám! – ? Naznačuješ odpor, tedy: Ne tak, to já tak nenechám! – ? Vyjadřuješ zápor, tedy: Nikoli, to já tak nenechám! – ?

Uznáte a dosvědčíte mi, že jsem se ptal nejen soustavně, ale i slušně. Milé slovice však mlčí jak zařezané a jen se usmívá, tak trochu impertinentně se usmívá. Zkusím to tedy jinak.

Pověz, milé slovice „a“, jsi snad v takových větách spojka? A spojkou jsi-li, jakou vlastně? Slučovací? Tedy ve smyslu: Ještě se na mne vytahoval, a já to tak nenechám! – ? Či odporovací, tedy: Ještě se na mne vytahoval, ale já to tak nenechám! – ? Ještě se na mne vytahoval, kdežto já to tak nenechám! – ?

Teď se mi už zubí do očí, a jak drze. A to se na to podíváme, abys mi nepověděla, co jsi zač, potvoro huncvútská! Takové mrně, ze všech českých slov nejmrňavější, a ono se mi bude smát do očí! A to já tak nenechám, pecírku a advokátovi od jazykozpytu to dám!

A teď se mi zdá, jako bych slyšel odpověď té potvory:

– *A já se na vás všechny vykašlu!* –

I nezbyvá mi, než abych se sám a sám dal trnitou cestou poznání. Je to ve větách, jak jsem je uvedl, cosi jako citoslovce, a to odporu, záporu, zbrojné pohotovosti nedat se až do těch hrdel a statků. Zároveň však je to i spojka, navazuje totiž na něco. Nikoli však na slova mluvčího, nýbrž na slova osoby jiné, právě té, s níž se v danou chvíli, v dané situaci pěstuje výměna názorů. Není to tedy spojka v užším smyslu *mluvnickém*, nespojuje totiž ani dva větné členy, ani dvě věty: je to spojka mimomluvnická, spojka *situační*. A to, jak dá rozum, nikoli spojka slučovací, nýbrž odporovací. I je to tedy situační spojka s významem odporovacím, remonstrujícím, demonstrovujícím. Zároveň je to však, jak jsme už vyšetřili, citoslovce odporovací. I dospíváme k definici, že slovice „a“ je v takových větách spojocitoslovce odporovací.

A ku podivu – je to v češtině jazykový fakt prastarý. Setkáte se s ním už ve staročeském Ezopu:

Odpověděl zahradník: *A co tato nepodoba také zná litery a písma?*

Učený vydavatel Ezopa Antonín Truhlář říká takovému „a“ „a přerušovací“ a srovnává je s řeckým *αλλά*. Rekl bych však, že české slovice má zřejmý odstín jiný. Přesvědčily mě pokusy, že jde o drahocennou zvláštnost češtiny. Pokoušel jsem se přeložit věty typu „A to se na to podívám!“ – „A to já tak nenechám!“ do půltuctu jazyků, ale neptejte se, jak jsem pohořel. Nejde to. Neboť je v tom českém spojocitoslovci české paličáctví, české furiantství, české sudílkovství, česká rabulistika a ještě něco dalšího, něco velmi českého, zcela českého, nejčeštějšího. Je, abych to už pověděl, ve větě „A to já tak nenechám!“ rozhorlení, že svět je taková lumpárna, zlodějna a syčárna; a je v tom citoslovci víra, že kdesi, kdesi za sedmerými lesy je na horoucí skále zámek samý křišťál, a v tom zámku že si bydlí paní Spravedlnost.

A pro všechny tyto vlastnosti a tajnosnubné obsahy a významy mám buřičské spojocitoslovce „a“ ukrutně rád.

2

Má bratříčka rodného, a ten slyší na jméno „i“. Myslím „i“ takové, jak uvozňuje vokativ nadávky udělené lidskému tvoru, který byl přistizen při nedobré konání: – *I ty slo to (jedna)! – I vy darebáci! – I vy kluci umazaní! – I ty zloději zlodějskd! – I ty lhářko jedna prolhand!* –

Afektivní tonus je zde velmi výrazný, a je to ovšem tonus citového hnutí záporného. Vyskytuje se sice i typus opačný, tedy citově kladný: – *I ty zlato moje! – I ty moje děvenko zlatá!* A tento druhý typ mívá vzápětí projev nejazykový, ač ovšem retný, totiž mlaskavou pusou. Avšak kladný typ vět uvedených citoslojkou „i“ tvoří nekvalifikovanou menšinu. Tomu „i“ svědčí daleko lépe, může-li se na začátku věty pozvednout jako hůl a bejkovec. A připomínám znova, jako jsem už podotkl o slovcu „a“: taková možnost zahájit větu prudkého citového hnutí spojkou slučovací (či odporovací? či spojocitoslovcem?) je mnohým a mnohým jazykům odepřena, nemají o takové možnosti ani potuchy. I sluší se tedy, abychom si také toho „i“ vážili, jak náleží. – Shrnul bych takto: máme v češtině dvě záhadné spojky citoslovné, jimž je těžko najít kloudné pojmenování. Vím jen tolik, že to jsou slovice remonstrující, harangující, demonstrovující, reptající, rebelantská a po případě rabiátská, a že jednou projevují, že všechno je samá lumpárna a že spravedlivý nemá na tom darebáckém světě zastání, jindy zas, že to zcela svatosvatě tak nenecháme a že se vůbec nedáme.

Vůbec s velmi dlouhým ů.

Pročež: ať už spojocitoslovce, ať citospojky – sláva jim a aby zdravý byly!